

İSLÂMÎ İLİMLER VE TASAVVUF

Zaman Nur-ı nübüvve'ten uzaklaştıkça bu eklemeler artmış, bid'at derecesine varmış, sonra gelenler de bu yolun ilk temscileri de böyle idi sanmışlardır. Buna karşılık yaşadıkları zamanlarda, Kitab ve Sünnet'e bağlı kalmasını bilen âlimler ve şeyhler (Ehl-i Sünnet ve'l-cemâat), bunları bid'at ehli diye reddetmişler, müslümanları bu sapmalardan sakındırmaya çalışmışlardır.

Yrd. Doç. Dr. A. Turan ASLAN

İslâm ilimlerinin tedvin târihini inceleyenler bilirler ki, Asr-ı seâdette bu ilimlerden hiçbirinin, bugünkü bilinen şekil ve adları mevcut olmadığı gibi Tasavvuf'un'da adı yoktu. Ancak nasıl ki öteki İslâm ilimleri, târihî gelişmeler karşısında tedvin edilmiş ve haklarında eserler yazılmışsa, özü Allah'ın Elçisi (S.A.V.)'in ve O'na uyanların söz ve davranışlarına dayanan tasavvuf da zamanla gelişerek İslâm ilimleri arasındaki yerini almıştır. İsrâiliyat bulunabilir endişesiyle Tefsîr'i kabul etmemek veya hadis uyduranlar olmuştur diye Hadis'i kabul etmemek nasıl mümkün değilse, bazı yönlerden Yunan veya Hint düşünce sistemleriyle benzerlik gösteriyor diye Tasavvuf'un islâmiliğini inkâr etmek de mümkün değildir. Öyle bir iddiada bulunmak, bir hintli veya yunanlı da eklemek diye ekmeği helal ve faydalı olduğunu kabul etmemek gibi bir garâbet olur.

Gerçekten de, başlangıçta, yalnızca âyet-i kerîmeler yazılmak sûretiyle "Mushaf" teşekkül etmişti. Peygamber (S.A.V.)'in izni ile meydana getirilen "sahîfe"ler ise, sınırlı sayıdaki hadisleri ihtiva ediyordu. Geri kalan bütün İslâmî bilgiler sahâbe-i kirâmın parlak hâfızalarında bulunuyordu. Resûl-i Müctebâ Muhammed Mustafâ (s.a.v.) Efendimiz'in rahle-i tadrîsinde yetişmiş olan sahâbe-i güzîn sanki birer canlı Kur'ân idi. İslâm'ın zâhirî - bâtinî bütün özel

likleri onların yaşayışlarında yerini alıyordu. Onlar Kur'an ve Sünnet'e sarılmada insanların en ileri derecede olanları idi. Çünkü o dîni mal ve can vererek öğrenmişlerdi. Allah ve Resûl'ün emirlerinin hayâta hakim kılınması ve milim şaşmadan günlük hayatlarında uygulanması ise onlar için, mal ve canlarından daha kıymetli idi.

İlk müslümanlar Fıkhi- i'tikadî, zâhiri- bâtinî her türlü müşküllerini Peygamber (s.a.v.)'e arz ediyor ve dertlerine devâ olacak cevapları pratik ve en muvafık bir şekilde alıyorlardı. Resûl-i Ekrem (s.a.v.)'in irtihâlden sonra ise, âyet-i kerîmelerin açıklanması yolunda Tefsîr ilmi doğmuş, Sünnet'in derli toplu bilinmesi için Hadis ilmi tedvin edilmiş ve yaşanan hayatın problemlerini çözmek için de Fıkıh ilmi meydana getirilmiştir. Ma'nevî- bâtinî diyebileceğimiz meseleleri halletmek üzere ise Tasavvuf ilmi tedvin edilmiştir. Yani-temsilde hata olmazsa - ekonomide, "taleb"e göre piyasaya mal sürülmesi gibi, müslümanların ihtiyaçlarına göre de İslâmî bilgiler bölümlere ayrılıyor, tasnif ediliyordu. Doğrusu tedvin devrinin başlarında da "tasavvuf" ismi geçmiyor fakat onun muhtevâsı zühd, hakikat, takvâ, rekâik... gibi değişik isimlerle anılıyordu¹. Nitekim sonraki devirlerde yazılmış olan tasavvufî eserlerin² muhtevâsı, başta Buhârî'nin el-Câmiu's-sahih'i olmak üzere hadise ait te'liflerde edeb, zühd, rakaik ve benzeri kitab

ve bab başlıkları altında ele alınmıştır. İmam Ahmed b. Hanbel (241/855)'in Kitâbü'z-zühhd'ü ile İmam-ı Azam'ın talebelerinden Abdullah b. Mübârek (181/797)'in Kitâbüz-zühdi ve'r-rakâik'ı konuyla ilgili müstakil eserler olmaları açısından dikkatimizi çekmektedir. Yine Ebû Hanîfe'nin talebelerinden İmam Muhammed (189/805)'in, kendisine "Niçin zühhd hakkında bir kitap yazmıyorsunuz?" diyenlere "Kitâbu'l-büyû'u (= alış-veriş ve ticârî meselelerle ilgili kitabı) yazdım", diye cevap vermesi³ dikkat çekicidir. Bu sözünü o, zühhd ve takvânın ancak muâmelâta âit konulardaki hatâli davranışlardan kaçınmakla mümkün olabileceğine işâret etmektedir. Ayrıca bu rivâyet bize, bugün, "fıkıh imamı, âlimi" deyip geçtiğimiz bir zâun fıkıhla zühhdü nasıl birbiriyle içiçe gördüğünü gösterir. Öte yandan zâhidâne düşüncenin birinci nesilden, ikinci ve üçüncü İslâm nesillerine nasıl ve ne derecede intikal ettiğine de işâretler taşır.

Ancak belirtmeliyiz ki, her devirde, her iyi ve güzel işin gerçek sahipleri bulunabileceği gibi sahtekârları da olmuştur ve olacaktır. İnsanlık târihi buna şahittir. Genel yapısı itibâriyle istismâra müsâit bulunan tasavvufu da zaman içinde, kötüye kullananlar olmuştur. Zamanla, fıkıh-ı bâtın yolundaki İslâm büyüklerine tâbî olduklarını söyleyen bazı kimseler bu yola bir takım eklemelerde bulunmuşlar, yeni birtakım usuller ihdas etmişlerdir.

Yine ifâde etmeliyim ki, tedvîn devrinde tasavvufun başka isimlerle anılması, yalnızca bu ilme mahsus bir durum değildir. Nitekim Fıkıh ilmi de "ilmu's-Şerî'a" diye anılırdı⁴. Diğer taraftan, Arap diline âit isulâhların bugün bilinen şekillerini de ilk devir müelliflerinde aynen görmüyoruz; farklılıklar gösteriyor. Kısaca ifâde edecek olursak tasavvufun gelişmesinde de, diğer İslâmî ilimlerin tedvînindeki gelişmeye paralel bir durum görülmektedir.

Tasavvuf'un İslâmîliğini gösteren delillerden biri de bu ilimle ilgili terimlerin esaslarını âyet ve hadislerle bulmanın mümkün olmasıdır. Bu cümleden olmak üzere tasavvufa âit pekmeşhuriki terim olan "sâlik" (= yola giren) ve "et-tarîk" (yol)'un, "men seleke tarîkan..." diye başlayan ve "her kim ilim tahsili için yola (sefere) çıkarsa bu yüzden Allahu Teâlâ ona Cennet yolunu kolaylaştırır..."⁵ meâlindeki hadiste geçen "seleke" ve "tarîkan" ifâdelelerinden ilham alınarak konulmuş istilâhlar olduğu

düşünülebilir⁶. Denilebilir ki, İslâm târihi boyunca fıkıhla tasavvuf içiçe olmuştur. İlk devirlerde bu durum daha da belirgindir. Birincisine fikh-ı zâhir denilirken ikincisine fikh-ı bâtın adının verilmesi elbette boşuna değildir.

Öte yandan deniliyor ki, Resûl-i Ekrem (s.a.v.), devleti idare etme, ümmetin ilmi meselelerini halletme ve ümmet fertlerinin ruhlarını terbiye etme gibi üç önemli işi omuzlamış bulunuyordu. O beka âlemine irtihâl buyurunca, devleti idâre işinin (hükümdarlar, idâreciler) ilmi meselelerin hallini âlimler, ma'nevî ve rûhî meselelerin çözümünü de meşâyih-i kirâm üzerlerine almışlardır.

Demek oluyor ki yukarıda ifâdeye çalıştığımız şekilliye tasavvuf dînin özü, rûhu, meyvesi ve hikmetidir. O, ruhların eğitilmesi ve ma'nevî hastalıkların tedâvisi için pratik bir metoddur⁷.

İşte bu düşüncelerden hareketle ulemâ ve meşâyih-i kirâm yaşayışlarını olabildiğince Sünnet'e uygun hâle getirmeye çalışmış ve bid'atlerden son derece uzak durmuşlardır. Ancak belirtmeliyiz ki, her devirde, her iyi ve güzel işin gerçek sahipleri bulunabileceği gibi sahtekârları da olmuştur ve olacaktır. İnsanlık târihi buna şahittir. Genel yapısı itibâriyle istismâra müsâit bulunan tasavvufu da zaman içinde, kötüye kullananlar olmuştur. Zamanla, fikh-ı bâtın yolundaki İslâm büyüklerine tâbî olduklarını söyleyen bazı kimseler bu yola bir takım eklemelerde bulunmuşlar, yeni birtakım usuller ihdas etmişlerdir. Zaman Nur-ı nübüvve'ten uzaklaştıkça bu eklemeler artmış, bid'at derecesine varmış, sonra gelenler de bu yolun ilk temsilcileri de böyle idi sanmışlardır. Buna karşılık yaşadıkları zamanlarda, Kitâb ve Sünnet'e bağlı kalmasını bilen âlimler ve şeyhler (Ehl-i Sünnet ve'l-cemâat), bunları bid'at ehli diye reddetmişler, müslümanları bu sapmalardan sakındırmaya çalışmışlardır.⁸ Çünkü onlar biliyorlardı ki, bid'at, dîn binasının dibine konulan bir dinamit veya bu binanın bir yerine asılan bombalı bir pankart demektir. □

(1) Hâris el-Muhâsibî, Risâletü'l-müstersîdîn, thk. Abdülfettah Ebû Gudde, Beyrut, 1971, (Hasaneyn Muhammed Mahlûf'un takrîzi), s.9.

(2) Hâris el-Muhâsibî (243/857)'nin eserleri, Kuşeyrî (465/1072)'nin er-Risâle'si, Gazâlî (505/1111)'nin el-lhyâ'sı, Sühververdi (632/1234)'nin Avârifü'l-me'ârif'i vs.

(3) Birgivi, et-Tarîkatü'l-muhammediyye, İstanbul, 1307, s.164.

(4) Hâris el-Muhâsibî, a.g.e.s.9.

Ayrıca, günümüzde Türkiye'nin doğusunda bazı yörelerde fıkıh kitaplarına "Şeriat kitabı" denildiğini, İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü'ndeki sınıf arkadaşlarımdan Abdullah Aydın'dan duymuştum. Daha sonra Ekrem Yel de bu bilgiyi te'yid etti.

(5) Nevevî, Riyâzussalihîn Tercemesi, (Terceme: Hasan Hüsnü Erdem), D.İ.B. yayınları, Ankara, 1976, III,7.

(6) Tasavvufî konulardan ve sūfiyenin terceme-i hallerinden bahsedilen eserler mevcuttur. Tasavvuf istilâhlarını konu edinenler de vardır. Ancak tasavvufî terimlerin menşei ve mesnedlerini toplu bir şekilde ele alıp açıklayan bir tasavvuf terimleri sözlüğü bulamadım. Tasavvuf literatürü böyle bir eserden yoksunsa bu konuda çalışma yapmanın gerekli olduğuna işâret etmek isterim.

(7) Hâris el-Muhâsibî, a.g.e.s.8-9.

(8) Muhammed b. Ahmed, Burhânu't-tarîka. Süleymaniye ktb. Kılıç Ali Paşa kısmı, No: 1472, v.24b.